

при цьому розвиток рослин і, разом з тим, є безпечними для навколишнього природного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балабак А.В. Еколого-біологічні аспекти застосування біостимуляторів росту рослин: Матеріали IV Міжвуз. наук. конф. «Екологія — шляхи гармонізації відносин природи та суспільства», 16–17 жовт. 2014. — Умань: УНУС, 2014. — С. 38–39.
2. Балабак А.Ф. Кореневласне розмноження малопоширених плодкових і ягідних культур / А.Ф. Балабак. — Умань: УВП «Графіка», 2003. — 109 с.
3. Ермаков В.С. Размножение древесных и кустарниковых растений зеленым черенкованием / В.С. Ермаков. — Кишинев: Штиинца, 1981. — 210 с.
4. Иванова З.Я. Биологические основы и приемы вегетативного размножения древесных растений стеблевыми черенками / З.Я. Иванова. — К.: Наук. думка, 1982. — 288 с.
5. Косенко И.С. Особенности размножения лещины древовидной в условия массовой культуры в Лесостепи УССР // Особенности размножения растений интродуцированных в дендропарке «Софиевка» / И.С. Косенко. — Киев: Наук. думка, 1990. — С. 4–22.
6. Косенко И.С. Интродукция видов и форм рода *Corylus* в Украине и в дендропарке «Софиевка» // Zabytkoweogrodyorazproblemyichochrony: Materialy z miedzynar. symp., Bolestraszyce, 22–24 wrzesien 1994 / И.С. Косенко. — Bolestraszyce, 1995. — S. 121–126.
7. Поликарпова Ф.Я. Выращивание посадочного материала зеленым черенкованием / Ф.Я. Поликарпова, В.В. Пилюгина. — М.: Росагропромиздат, 1991. — 96 с.
8. Регулятори росту на основі природної сировини та їх застосування в рослинництві / В.К. Яворська, І.В. Драговоз, Л.О. Крючкова, Б.О. Курчій та ін. — К.: Логос, 2006. — 176 с.
9. Тарасенко М.Т. Зеленое черенкование садовых и лесных культур / М.Т. Тарасенко. — М.: Изд-во МСХА, 1991. — 270 с.

УДК 502.33 : 631

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В АГРОВИРОБНИЦТВІ

І.М. Лицур

доктор економічних наук, професор
провідний науковий співробітник

ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

С.А. Орел

аспірант

Інститут агроєкології і природокористування НААН

Досліджено досвід зарубіжних країн щодо еколого-економічної безпеки в агровиробництві. Виявлено, що досвід економічно розвинутих країн світу підтверджує значимість страхування як важливого інвестиційного ресурсу, в тому числі й природоохоронного значення.

Ключові слова: еколого-економічна безпека, аграрний сектор, субсидії, природне середовище, нормування якості.

Еколого-економічні проблеми в аграрному секторі спричинені відсутністю протягом тривалого часу цілісної екологічної політики, переважно екстенсивним способом ведення виробництва. Сучасний розвиток аграрної економіки стає все більш екологічно орієнтованим. Проте недосконалість існуючого організаційно-економічного механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища, нерегульованість правових основ екологічної політики спонукають до подальших науково-практичних розробок у цій сфері. При

цьому стане в пригоді більш плідний досвід зарубіжних країн у сфері охорони навколишнього природного середовища, природокористування, фінансування природоохоронних заходів, застосування екологічних інновацій, державного регулювання та нагляду за станом навколишнього природного середовища, міждержавних відносин у галузі досягнення рівня еколого-економічної безпеки.

У розвинутих країнах світу характер і масштаби політики збереження навколишнього природного середовища зумовлені межами

зіставлення інтересів навколишнього середовища з матеріальними інтересами системи господарювання. Якщо ж екологічні вимоги виходять за такі обмеження, то вони або взагалі не реалізуються, або реалізуються частково. Але в кінцевому результаті такий підхід позитивно впливає на природоохоронну політику та підвищує її ефективність.

Законодавство Японії щодо управління охороною довкілля орієнтоване на розроблення насамперед стандартів здоров'я та додаткових обмежень для окремих галузей виробництва. Японія має найжорсткіші в світі санітарно-гігієнічні стандарти якості води. Характерною особливістю екологічної політики Японії є широке використання системи компенсацій за шкоду від забруднення довкілля, які сплачуються потерпілим від підприємств-забруднювачів.

Якісні характеристики об'єктів навколишнього природного середовища закладені в основу екологічної політики Великобританії. До початку проектування будь-якого будівництва визнано за необхідне проводити оцінку (екологічну експертизу) навколишнього природного середовища з подальшим періодичним контролем за його станом. Така практика започаткована і в Україні.

Пріоритетним завданням екологічної політики Швеції, з метою дотримання норм безпеки, є розроблення екологічно чистих виробничо-технологічних процесів і обладнання, які унеможливуватимуть антропогенні забруднення атмосфери, вод, ґрунтів.

Національний комітет по плануванню і координації в галузі збереження навколишнього середовища в Індії розробляє для уряду рекомендації з правових, адміністративних і техніко-екологічних питань навколишнього природного середовища.

Нестандартним, на наш погляд, є проведено екологічної політики в Мексиці. Там усіма питаннями з поліпшення навколишнього природного середовища керує координаційний комітет під головуванням міністра охорони здоров'я.

Формами екологічного регулювання діяльності аграрних підприємств у розвинутих країнах є: нормування якості елементів довкілля; нормування якості палива; нормування використання небезпечних речовин; ліцензування окремих видів діяльності; планування та поділ території на зони. Тут надалі розвивається механізм природоохоронної діяльності, який передбачає застосування екологічних субсидій, позик, податків, зборів, штрафів, кредитів і квот на викиди шкідливих речовин [1, с. 323].

О.Л. Кашенко зазначає, що «екологічні субсидії, які покривають частину видатків на

розроблення нових технологій, а також позики на устаткування природоохоронного призначення мають інвестиційну форму. Така політика характерна для Австрії, де також існує й інвестиційна премія за капітальні вкладення, спрямовані на охорону природи. У Нідерландах за рахунок державного фінансування проводять ефективні заходи щодо зменшення забруднення і розроблення чистих технологій. Додаткова знижка на 10–15 %, порівняно із звичайною податковою знижкою на інвестиційні витрати, застосовується для конкретних інвестицій, спрямованих на зменшення забруднення навколишнього природного середовища» [1, с. 327].

Окремим елементом системи екологічного нормування і регулювання виробництва є надання кредитів і квот щодо викидів шкідливих речовин (США, Німеччина, Канада). Метод регулювання обсягів викидів на певній території з метою збереження відповідного рівня якості навколишнього середовища отримав назву «ковпака». Цей метод передбачає, що замість суворого дотримання екологічних норм усіма джерелами викидів на тій чи іншій території підприємства спільними зусиллями мають змогу зменшити обсяг шкідливих викидів у повітря [2, с. 270].

Поступово світова практика екологічного регулювання започаткувала застосування все більше економічних заходів. Результати виявилися ефективними. Зараз у США до методів економічного регулювання відносять:

- продаж «прав» на забруднення (підприємства, які не в змозі проводити самостійне очищення відходів, відшкодовують витрати на додаткове їхнє очищення на інших підприємствах);
- «бابل-принцип», або «принцип бульбашки», який передбачає зниження екологічних вимог для певних технологічних операцій за рахунок збільшення їх для інших);
- принцип компенсації: «забруднювач платить» (форма компенсаційних платежів у вигляді податку з чистого прибутку замість поточних відрахувань і платежів, які відносяться на виробництво і піддаються відшкодуванню через вартість продукції);
- банківське депонування зекономлених викидів, що надає можливість фірмам підсумовувати обсяги зменшення викидів для майбутнього використання за принципом «бульбашки»;
- пряме і непряме оподаткування (пряме — для винуватців забруднення, побічне — для споживачів продукції забруднюючих галузей) [3, с. 119].

У розвинутих країнах світу спостерігається тенденція зростання ролі екологічних податків та їх стимулюючого впливу на розвиток економіки. Частка екологічних податків у цілому від підсумку оподаткування юридичних та фізичних осіб коливається від 3,2 % у США, до 11,9 % в Ірландії [1, с. 167].

У світі існують різні види податкового впливу на природокористування та природоохоронну діяльність господарюючих суб'єктів. Так основними складовими оподаткування в природокористуванні є:

- 1) екологічні податки;
- 2) екологічні податки за продукцію;
- 3) диференційовані податки;
- 4) адміністративні податки;
- 5) податкові пільги;
- 6) система повернення завдатку [4, с. 84].

У країнах ЄС також діють національні режими екологічної відповідальності, закріплені низкою відповідних законів, норм, правил і принципів відповідно до міжнародних актів загальноєвропейського та світового значення (наприклад, до Декларації ООН). Діяльність інститутів ЄС зосереджено на реалізації в міжнародному масштабі принципу PPP — «polluter pays» principle («забруднювач платить») і надання позитивного досвіду іншим міжнародним структурам, а також країнам, що не є членами ЄС. Значну роль при цьому виконують норми ЄС, спрямовані на запобігання кліматичним змінам та безпечне поводження з відходами. Ґрунтовна та комплексна політика країн ЄС не тільки вирішує екологічні проблеми в самих країнах Союзу, а й запобігає негативним впливам на країни-сусіди.

У світі накопичено досвід державної підтримки інновацій. Наприклад, в Австрії людина, яка зробила винахід у галузі екології та енергетики, звільняється від усіх податків; у Німеччині існує подібне заохочення дослідника; у США на це відводять 15 % фонду заробітної плати; у Японії теж напрацьовано корисний досвід (тут дослідники мають на рахунках мільйони доларів) [5, с. 306]. На жаль, в Україні виділяються мізерні кошти на науку, не говорячи про винагороди видатним дослідникам та винахідникам.

Нові напрями інноваційної політики сформульовані в документі Єврокомісії «Інноваційна політика: сучасні підходи в контексті Лісабонської стратегії», який був прийнятий у березні 2000 р. у м. Лісабон та проголосив створення конкурентної економіки знань, завдяки чому можна забезпечити стале економічне зростання при створенні нових робочих місць та надання соціальних гарантій населенню.

Концепція інноваційної політики Євросоюзу передбачає:

- створення наукового простору без національних кордонів, що усуне розбіжності між рівнями наукового та інноваційного розвитку країн-учасниць, підвищить конкурентоспроможність ЄС, враховуючи кількість нових робочих місць;
- підвищення ефективності використання фінансових ресурсів для приваблення інвестицій в інноваційну сферу;
- розширення мобільності науково-технічних кадрів, особливо молодих вчених та жінок, активізація залучення спеціалістів з країн, що розвиваються [6].

Проблема екологічної кризи в сільському господарстві існує в багатьох країнах. У розвинутих країнах ця проблема вирішується шляхом державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Сільськогосподарський сектор розглядається як стратегічна галузь, а підтримка здійснюється за рахунок бюджетних коштів. Західноєвропейський фермер за рахунок ринкових цін отримує тільки частину прибутку, решту ж йому доплачує держава. Зокрема, в Австрії частка державної підтримки сільського господарства у вартості продукції становить 44 %, у Швейцарії — 76, у Швеції — 47, Канаді — 35, Японії — 72, у США — 27–40 % залежно від урожайності [7, с. 180].

Слід звернути увагу на досвід США, де федеральні органи протягом тривалого часу проводять політику підтримки фермерства (воно власне, і є годувальником Америки), застосовуючи для цього різні форми субсидій. За останні десятиріччя допомога дрібним фермам збільшилася з 2 млрд до 13 млрд доларів. Крім цього, держава відшкодовує витрати на контроль якості продукції, інформаційне забезпечення та наукові дослідження, застосовує пільгове оподаткування. У результаті сукупний обсяг державної допомоги за рік становить 26,7 млрд доларів, або 24,6 % загальної вартості продукції [7, с. 181]. Разом з цим уряд надає фінансову допомогу не тільки виробникам, а й споживачам сільськогосподарської продукції.

З метою виживання в конкурентній боротьбі великі фірми Європи об'єднують зусилля для впровадження прогресивних форм і методів управління якістю продукції; створено Європейський фонд управління якістю (EFQM), який поряд із Європейською організацією з якості (EOQ) заснував Європейську премію з якості. В основу Європейської премії якості покладена принцип «за системою оцінок». Підприємство проводить самооцінку своєї діяльності за встановленими критеріями і подає матеріали на відповідний конкурс з якості.

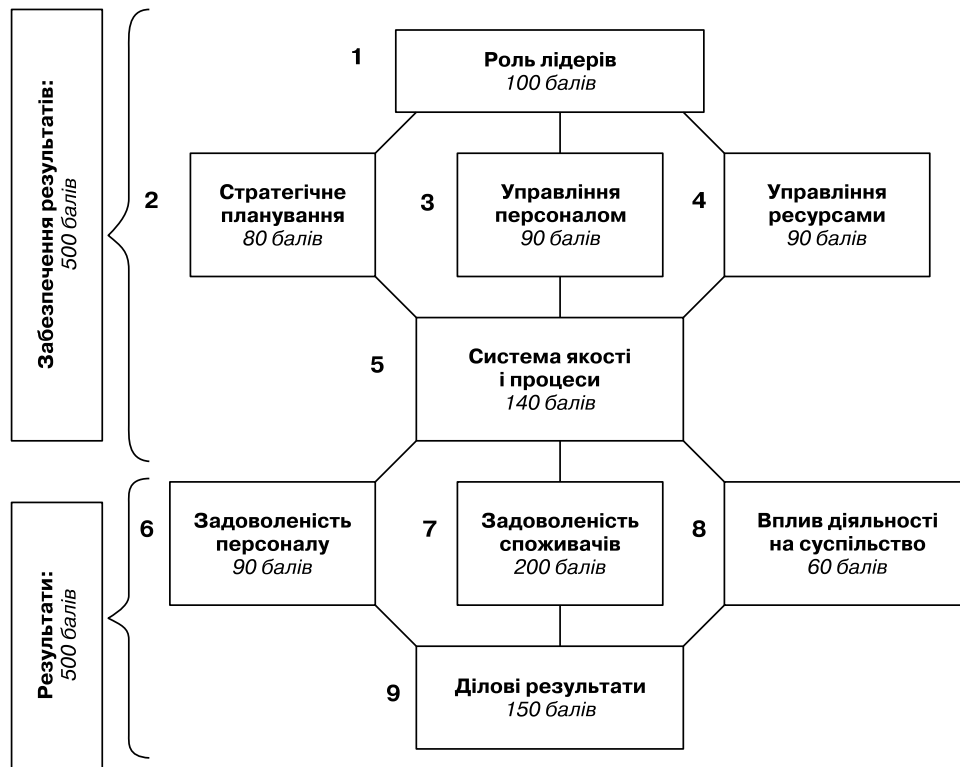

Рис. 1. Модель Європейської премії з якості сільськогосподарської продукції

Модель Європейської премії з якості сільськогосподарської продукції містить групу критеріїв, за якими оцінюються діяльність підприємства щодо забезпечення якості (можливість підприємства) та результати діяльності підприємства із забезпечення якості показано на рис. 1.

Основні критерії моделі Європейської премії з якості продукції, згруповані за оцінкою діяльності підприємства: роль лідерів (керівництва); політика і стратегія; управління персоналом; управління ресурсами; система якості. Критерії оцінювання результатів діяльності підприємства: задоволеність персоналу; задоволеність споживачів; вплив діяльності на суспільство; ділові результати.

Як бачимо з рис. 1, найвища оцінка — до 200 балів — надається критерію «задоволеність споживачів». Перше місце в організації забезпечення якості належить системі якості — 140 балів, наступне місце посідає керівна роль лідерів підприємства. Серед результатів лідирує критерій «задоволеність споживачів», «ділові результати» (результати бізнесу) посідають друге місце — 150 балів.

Виділимо особливості європейського підходу до розв'язання проблеми якості:

- законодавча основа для проведення всіх робіт, пов'язаних з оцінюванням і підтвердженням якості;

- гармонізація вимог національних стандартів, правил і процедур сертифікації;
- створення регіональної інфраструктури і мережі національних організацій, уповноважених проводити роботи із сертифікації продукції і систем якості, акредитації лабораторій, рекстрації спеціалістів з якості тощо [8, с. 269].

У світі для оцінювання стану соціально-економічної та екологічної ситуації окремо взятої країни на міжнародному рівні використовується коефіцієнт життєздатності. За результатами обстежень, на сьогодні жодна країна світу не отримала максимальної кількості балів — 5. Наблизилися до цієї оцінки лише країни Скандинавії та Ісландія, життєздатність яких була оцінена на 4. Показник України наближений до критичного значення в 1,7–1,9 бала. Таке положення спонукає до серйозної роботи щодо вибору шляхів розвитку нашої країни, від чого залежатиме її майбутнє [9, с. 33].

ВИСНОВКИ

Незважаючи на достатній досвід світової практики відносин між суспільством і природою щодо організації, регулювання, контролю та механізмів збереження якості навколишнього природного середовища, в багатьох розвинутих країнах існують певні проблеми поєднання екологічних вимог та економічних інтересів. В Україні також склалася складна

екологічна ситуація, яка віддзеркалюється на соціально-економічному стані країни. Беручи участь у діяльності європейських міжнародних екологічних організацій, Україна безпосередньо долучається до практичної діяльності щодо розв'язання проблем довкілля в інтересах як національного, так і міжнародного значення. Тому вивчення та застосування з певною адаптацією світового досвіду з метою впровадження ефективних форм взаємовідносин у системі «природа — людина» матиме позитивні результати, що поліпшать природні умови життєдіяльності людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кашенко О.Л.* Фінанси природокористування / О.Л. Кашенко. — Суми: Університетська книга, 2000. — 421 с.
2. *Нестеров П.М.* Економіка природопользования и рынок: учебник для вузов / П.М. Нестеров. — М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1997. — 410 с.
3. Экономическое регулирование охраны природы / П.И. Лепечук, А.В. Чупис, О.Л. Кашенко, Н.Х. Шершун. — К.: Урожай, 1994. — 160 с.
4. *Борисова В.А.* Еколого-економічні аспекти підприємницької діяльності / В.А. Борисова. — Суми: Вид-во «Довкілля». — 210 с.
5. *Хромушина Л.А.* Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємницьких структур / Л.А. Хромушина: Зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. «Фінансові механізми сталого економічного розвитку» (Харків, 18 трав. 2007 р.) / Харківський інститут бізнесу та менеджменту. — Відп. за вип. І.О. Пенська. — Харків: РВВ ХІБМ, 2007. — С. 301–308.
6. Innovation Policy: Updating the Union's approach in the context of the Lisbon strategy. Communication from the Commission to the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. — Brussels. — 11.03.2000.
7. *Царенко О.М.* Основи екології та економіка природокористування: Навч. посібник / О.М. Царенко, О.О. Несветов, М.О. Кадацький Вид. 2-ге, стер. — Суми: Університетська книга, 2004. — 400 с.
8. *Царенко О.М.* Управління якістю агропромислової продукції: Навч. посібник для студ. вищ. аграр. закл. / О.М. Царенко, В.П. Руденко. — Суми: Університетська книга, 2006. — 431 с.
9. *Віленчук О.М.* Формування системи страхування екологічних ризиків / О.М. Віленчук. — Житомир: Держаний агроекологічний університет, 2007. — 260 с.

УДК 504.064 : 631.95(474)

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ПРИДАТНОСТІ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИРОЩУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Л.М. Грановська

доктор економічних наук, професор

О.В. Морозов

доктор сільськогосподарських наук, професор

О.С. Морозова

аспірант

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Проаналізовано основні науково-методичні засади з визначенням придатності земель сільськогосподарського призначення для вирощування екологічно безпечної продукції. Визначено існуючі наукові бази щодо агроекологічних вимог до створення спеціальних сировинних зон, науково-методичних підходів до їх експлуатації та перспектив розвитку в Україні, зокрема в Херсонській області.

Ключові слова: *землі сільськогосподарського призначення, екологічна безпека, зона зрошення, екологізація, екологічно безпечна продукція, спеціальні сировинні зони, екологічно чисті території, якість продукції.*

Категорія «екологічно безпечна продукція» безпосередньо пов'язана з поняттям «якість». Останнє на сьогоднішній день визна-

чає соціальну, економічну й екологічну основу для успішного розвитку суспільства та стиль життя людини. У сучасних економічних умовах